

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו ע

פרשת תצוה, תשס"ז
מספר 693מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

ושוב לעניין ברד – בכורות

מכובדי, ד"ר אמנון שפירא, חָבַר באמצעות מאמרו (פרשת תרומה, מס' 691), לפמליה גדולה של פרשנים שהעדיפו את הנוסח ברש"י ש"מכת בכורות שקולה כנגד כל המכות" (שמ' ט:יד) ולא "ברד", מכמה טעמים טובים והגיוניים, שכבר נרשמו בכמה חיבורים. לאמתו של דבר, במאמרי "משהו ברש"י קשה" (פרשת וארא, מס' 687) לא התיימרתי כלל לצדד באחת מן ההצעות. הבאתי עלה אחד מתוך מאמר שעתידי להתפרסם אי"ה בקרוב, ועניינו השוואת מתודולוגיות פרשניות של כמה חכמים בפזורות שונות במשך הדורות לאור אסכולות לימוד מקומיות. בדיקה כזאת על תוצאותיה נעשתה באמצעות הפרשנות הענפה המצויה בחיבורים רבים בפתרון הקושי הניצב לפנינו. בשל כך נמנעתי כאן מלהביא עשרות (!) הצעות מגוונות, שמקורן בבתי המדרש של חכמי ספרד וצפון אפריקה, אשכנז ופולין, ודעות ראשי המדברים בעת החדשה, ולדון בהן. אף לא נתתי דעתי לפתרון הנדוש, שדוגמאות ממנו מצויות בספרותנו, הגורס שמאן דהו פענח בשגגה את ראשי התיבות מ"ב כמכת בכורות, במקום מכת ברד.¹

ולגופם של דברים: ודאי שמתוך כתבי היד של פירוש רש"י לתורה הנחשבים מעולים, עולה הנוסחה "מכת בכורות", וכבר הערתי בלשון זהירה שאולי מקצת מן הפרשנות, שחלקה מתקופת בעלי התוספות, השפיעה על הכותבים. כך משמע גם מהמבוכה העולה מעדויות אישיות של כמה חכמים שהצגתי במאמרי. ונוסף נוסף:

א. אכן יש יסוד לשייך עניינית את המילים "כל מגפתי" (שם, שם) למכת בכורות יותר מלברד. בעניין זה כדאי לצטט מחיבור נדיר הקרוי "דקדוקי רש"י":² "נוגף פירוש רש"י מכה וכו', פירוש לפירוש: נגף הוא פעל קל. 'אנכי נגף' פירוש מכה... וכן כל לשון נגופה (צ"ל נגיפה?) אינה לשון מיתה אלא לשון הכה, אפילו אם נמצא בהם מיתה פירוש: מכה המביאה לידו מיתה וכן מגופה (צ"ל מגיפה?), 'את כל מגיפותי' (כך!). ענין הרואות שלא מיתה היא, אלא מכות המביאות לידי מיתה". פירוש זה מעלה כמה אפשרויות מעניינות.

ב. נסקור את הדרשות היכולות לשמש מקור מדרשי קדום לרש"י, שנשתיירו במדרש הגדול ובשלוחותיו שהביא ר"א שפירא. יש לתת את הדעת למקום הדרשות ולמוצאן מהכתובים. במהד"ג לשמות (מהד' מרגליות, עמ' קלג) הדרשה "מלמד ששקולה מכת ברד" נדרשת על פסוקנו

¹ למשל: "זרוע ימין" לחיד"א, בתוך: תורת החיד"א, ירושלים תשנ"ד, עמ' פ, שתלה חידוש זה ברבי ר' העשיל מקראקא, וחזר בו כנראה, ב"נחל קדומים", שם, שם, ועוד רבים.

² ריווא די טרינטור, ש"כ, יז ע"ב, למדקדק אנונימי (ר' אליהו בחור? ר' יוסף אוטולונגי ראש ישיבת קרימונה (?)) ראה במבוא של ר"ש ביגלאיזון, לפקסימיליה, חמ"ד תשמ"ח.

(ט:יד), וטיבה של המכה נלמדת מ"את כל". אבל "ששקולה מכת בכורות כנגד וכו'" נדרשת על הכתוב "למען רבות מופתי בארץ מצרים" המופיע בסוף פרשת המכות (יא:ט). וכך הדרשה הזאת: "כי בחזק יד הוציא אתכם", אלו עשר המכות. מזה מלמד שמכת בכורות שקולה כנגד כולן".³ מכאן שאין ראיה מוחלטת למקור מדרשי בלעדי הגורס בכורות ויכול לשמש יסוד לדברי רש"י, שבתאיאור מכת הברד התכוון לבכורות.

ג. ולסיום: כבר העיר ידידי, פרופ' דוד הנשקה, שבדרך כלל אין רש"י נוהג להשאיר את פירושו כספר חתום באמצעות ביאור הנראה שלא ממן העניין. ואילו אכן הייתה כוונתו כאן למכת בכורות, הרי היה טורח לבאר דבריו, על כל פנים היה מפנה למקורם. ונוסיף שזכר לדבר הוא שתיקתו של הרמב"ן והתעלמותו מפירוש רש"י לפסוק. יש לשער אפוא שנוסחת רש"י שעמדה לפניו גרסה "ברד", שאם לא כן, בוודאי היה חולק, מעיר, או מוסיף, כדרכו בקודש. מכל מקום, אין לפנינו ראיות מוחלטות הקובעות בוודאות את בכורתה של נוסחת "בכורות" בפירוש רש"י על פני ה"ברד". אבל טיעוניו של ר"א שפירא, המצטרפות לסברות אחרות, שייסקרו במקום אחר, כאמור, תורמות לחיזוקה של העדפה זו.

ד"ר מאיר רפלד
המחלקה לתלמוד

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע

³ מכילתא דרשב"י, מהד' אפשטיין מלמד עמ' 38.